

LBRIS

We know
books

Adela Drăgan
(coord.)

ABORDĂRI CONTEMPORANE ÎN DIDACTICĂ
Predare-învățare, interculturalitate, stare de bine

INSTITUTUL EUROPEAN
2025

Cuprins

Cuvânt-înainte	9
Capitolul 1. Transpunerea didactică: reflecții teoretice și repere practice (Anca GĂȚĂ)	13
Capitolul 2. Aspecte didactice în predarea-învățarea textului literar la ora de limbă franceză (Ana-Elena COSTANDACHE)	37
Capitolul 3. Interculturalitatea în procesul didactic. Caracteristici, provocări, soluții (Carmen ANDREI, Delia-Andreea OPREA, Nicoleta DIMA)	69
Capitolul 4. Stare de bine și stres profesional la profesori (Cristina-Corina BENȚEA)	111
Capitolul 5. Starea de bine a elevilor din România: prevederi legale, demersuri instituționale și implicații psihopedagogice ale reglementărilor ARACIP (Adela DRĂGAN, Florinela ȘERBĂNICĂ)	135
Capitolul 6. Starea de bine în contextul educației incluzive (Cristina DUMITRU, Emil-Răzvan GĂTEJ)	171
Note despre autori	185

*Capitolul 1***Transpunerea didactică: reflecții teoretice și orientări practice**

Anca GĂȚĂ

Introducere

Diversitatea, dinamismul și complexitatea sunt, sau trebuie să fie, oriunde în lume, trăsăturile fundamentale ale educației contemporane. Însă, dintotdeauna și în orice context, educația nu poate transmite elevilor/cursanților¹ cunoștințe în formă savantă deoarece acestea sunt cel mai adesea complexe și abstracte. Transformarea cunoașterii științifice în cunoaștere accesibilă celor care învață (fie că e vorba de activitatea școlară obișnuită sau de a învăța o meserie²) a fost, dintotdeauna, în mod necesar, un proces fundamental, conceptualizat astăzi în literatura de specialitate ca *transpunere didactică*.

Capitolul de față³ sintetizează informații despre fundamentele teoretice ale conceptului *transpunere didactică* și terminologia din domeniu, încheindu-se cu două, dintre multele posibile, exemple de transpunere didactică susținută de instrumente de inteligență artificială.

1. Transpunerea didactică în educația contemporană*1.1. Definiții ale transunerii didactice*

Transpunerea didactică reprezintă unul dintre conceptele fundamentale ale didacticii moderne. Conceptul și analiza procesului pe care acesta îl denumește au pornit de la observația că între știința academică și cunoașterea școlară exis-

¹ Termenul *elev* este folosit în acest capitol cu sensul „cel care învață sau se formează/este format/educat/instruit într-un anumit scop”, deoarece este cea mai largă categorie a celor care învață sau se formează, fie că este vorba de educația generală sau de cea „mai specializată”, vocațională, post-liceală, universitară, post-universitară, inclusiv formarea continuă a specialiștilor.

² Ceea ce se afirmă în acest context despre educație este valabil, de cele mai multe ori, și în cazul formării profesionale, a formării specialiștilor pentru diverse domenii.

³ Calde mulțumiri colegei conf. dr. Adela Drăgan pentru impecabila coordonare tehnică și științifică, pentru răbdare și sugestii, pentru timpul și energia dedicate elaborării acestui volum colectiv. Aceleași mulțumiri co-autorilor pentru înțelegere și răbdare în această muncă exemplară de echipă.

tă un „spațiu” de transformare și adaptare. Conținuturile savante, complexe, specializate, trebuie „traduse” într-o formă accesibilă elevilor, respectând în același timp rigoarea epistemologică și adaptându-se particularităților de vârstă și de dezvoltare cognitivă.

Conținuturile științifice, complexe, specializate, pot fi asimilate de elevi doar „transpuse”, „traduse” în forma cea mai accesibilă lor, în funcție de particularitățile de vârstă și de dezvoltare cognitivă, precum și de anumite aspecte culturale și respectându-se totodată rigoarea epistemologică și conținutul savant, iar procesul complex de transformare a conținuturilor savante în cunoștințe asimilabile de elevi este cel de transpunere didactică. Aceasta poate fi văzută ca o „traducere intra-lingvistică”, o traducere în aceeași limbă a cunoștințelor savante despre lume, viață, societate, o traducere care să adapteze cunoștințele științifice la nivelul de cunoaștere și înțelegere a celui care, teoretic, „absoarbe” cunoștințele noi și le integrează corespunzător în ansamblul cunoștințelor deja însușite.

Pentru o corectă reprezentare este util un excurs istoric al abordărilor și dezvoltărilor succesive ale conceptului.

1.2. Scurt istoric

Termenul *transpunere didactică* aparține sociologului Michel Verret (1974/1975⁴). Abordarea sa se rezumă astfel: „Orice practică de predare-învățare a unui conținut presupune de fapt transformarea prealabilă a aceluși conținut în conținut de predat.

Această transformare implică faptul că diviziunea muncii a făcut autonom procesul de transmitere a cunoștințelor de procesul de punere în practică a transmiterii de cunoștințe și a instituit pentru fiecare practică⁵ o practică aparte de învățare [...].

În această activitate de diferențiere și de transpunere, este necesară o distanțare între practica de predare și practica care/despre care se predă, o distanțare între practica de transmitere și practica de creare a cunoștințelor, între „ars docendi” și „ars inveniendi” și chiar „ars exponendi”. (Verret, 1975: 140)⁶

⁴ Datarea se justifică prin faptul că Verret își expune ideea într-o amplă teză de doctorat (1974) publicată ulterior susținerii (1975).

⁵ Prin *practică*, Verret face referire la „practici sociale” (n.n.)

⁶ lat. *ars docendi* = „arta de a predă”; lat. *ars inveniendi* = „arta de a descoperi, de a inventa”; lat. *ars exponendi* = „arta de a explica” (ț.n.)

ars inveniendi ⇨
arta de a descoperi
arta de a crea cunoaștere
cunoașterea
savantă/
științifică/
academică

tratate savante
norme
legi științifice
reguli

⇐ *ars docendi* ⇨
arta de a predă

Predarea

curriculum
programe didactice
planuri de învățământ
planificări didactice
suporturi didactice
manuale

⇐ *ars exponendi*
arta de a expune
arta de a explica

explicația

predarea-învățarea
arta profesorului

De altfel, în evoluția conceptului și dezvoltările ulterioare din domeniul științelor educației se consideră astăzi că transpunerea didactică are două surse: *cunoștințele științifice sau de expertiză* și, pe de altă parte, *practicile sociale* (Perrenoud 1998: 488).

Prin intermediul termenului *transpunere didactică*, Verret conceptualizează ideea că orice activitate de predare presupune, în mod inevitabil, o transformare a cunoașterii⁷ (științifice, academice). O verigă importantă nereprezentată în schematizarea precedentă este transmiterea cunoașterii savante în chiar rândul savanților, al specialiștilor în domeniu, o transpunere de grad foarte înalt a cunoștințelor (v. Bronckart, Plazaola Giger 1998: 36) care poate fi schematizată astfel⁸:

invention	exposition scientifique	exposition didactique	mise en œuvre
	expunere științifică		aplicare/ punere în practică
descoperire	(tratate, lucrări științifice, norme, legi, reguli)	expunere didactică	însușire a cunoștințelor

Conceptul a fost consacrat și dezvoltat ulterior de matematicianul Yves Chevallard (1985) și aplicat în sfera matematicii, apoi preluat și dezvoltat în continuare, cu precădere de alți matematicieni, dovedindu-se însă că aplicabilitatea sa este deosebit de largă. Chevallard subliniază faptul că între cunoașterea savantă și cea predată în sistemul educațional instituționalizat există un ansamblu de transformări metodologice, lingvistice și conceptuale.

⁷ În capitolul de față termenii cunoaștere științifică/academică/savantă și conținut(uri) științific(e)/academic(e) sunt interschimbabili.

⁸ Schematizarea și interpretarea noastră.

2. Componentele transpunerii didactice: transformări, principii, etape, mecanisme

Modelul propus (Chevallard, 1985) dă o reprezentare a procesului prin care cunoașterea savantă, știința academică (fr. *savoir savant*, cunoștințele științifice) este transformată în „știință predată” (fr. *savoir enseigné*, cunoștințe predate) prin intermediul cunoștințelor de predat (fr. *savoir à enseigner*).

2.1. Fazele transpunerii didactice

Procesul de transpunere didactică presupune parcurgerea a trei faze majore:

I. cunoașterea științifică, originală, conținuturile științifice sursă = *savoir savant*;

II. cunoașterea adaptată pentru a fi predată, conținuturile științifice de predat-învățat = *savoir à enseigner*;

III. cunoașterea efectiv predată în clasă, conținuturile științifice predate = *savoir enseigné*.

Modelarea procesului poate fi continuată, integrând în model și cunoștințele însușite: fr. *savoir acquis*.

Acest proces există în orice sistem de învățământ, și dintotdeauna, fiindcă pentru nicio disciplină sau ramură a cunoașterii, cunoașterea nu poate fi predată în forma ei academică pură și integrală. Totodată, această conceptualizare arată că în procesele de predare și formare nu este important transferul „întregii” cunoașteri științifice, ci decuparea conținuturilor necesare pentru inițierea în cunoaștere, prelucrarea lor în forme accesibile în funcție de vârstă, grad de instruire și, mai ales, gradarea cunoștințelor pentru a asigura învățării progresia cea mai adecvată (v. *infra*, principiile transpunerii didactice).

Este de reținut că nu doar savanții creează cunoaștere, ci societatea în ansamblul său. Numai după ce are loc această activitate de prelucrare și transformare a cunoștințelor acumulate și create de savanți și de societate⁹, conținuturile științifice și conținuturile sociale pot fi transmise în cadru instituționalizat celor care se formează în diferite scopuri, la diverse nivele de instruire și educație.

⁹ Uneori oamenii de știință preiau cunoștințele create de societate și le organizează pregătindu-le să devină cunoștințe științifice: un astfel de parcurs este cel de la schimburile comerciale de toate tipurile și din toate timpurile, până la știința economiei ale cărei baze sunt puse de Adam Smith în secolul al XVIII-lea, pentru ca apoi să fie prelucrată, în momente și cu viziuni diferite de David Ricardo, Karl Marx, John Maynard Keynes, Milton Friedman etc.

2.2. Transformările conținutului științific în „conținut de predat”

Transformarea implicată în transpunerea didactică vizează, în special, reducerea complexității unor conținuturi, decuparea sau fragmentarea conținuturilor astfel încât să poată fi oferite în „cantități” acceptabile și conforme cu școlaritatea (vârstă, nivel educativ etc.), gradarea conținuturilor, integrarea conținuturilor în activități aplicative frontale și individuale.

Transpunerea didactică trebuie văzută ca activitate, ca proces, și ca rezultat al transformărilor din cadrul procesului.

Conținuturile științifice sunt astfel în mod necesar adaptate și reconstruite în corelare cu normele sociale care reglementează actul educativ și în raport direct cu reprezentările, creativitatea și formarea ca specialist a didacticianului¹⁰. Convertirea conținuturilor în conținuturi didactice adaptate nevoilor elevului, curriculum-ului, programelor școlare și timpului de instruire corespunde unui proces de transpunere didactică care poate fi numit *didactizare*¹¹. Termenul *didactizare* se referă uneori cu precădere la conținuturi (de exemplu, în sintagme precum didactizarea textului literar, didactizarea instrumentelor de analiza discursului), însă adesea este și poate fi folosit ca sinonim cu cel de *transpunere didactică*.

Michel Verret (1974/1975) descrie cinci transformări esențiale prin care cunoașterea științifică devine cunoaștere care poate fi predată: desincretizarea, depersonalizarea, programabilitatea cunoașterii, diseminarea conținuturilor despre transmiterea cunoașterii, verificarea măsurii în care cunoașterea a fost însușită.

2.2.1. Desincretizarea cunoașterii

O primă transformare este *desincretizarea cunoașterii*, adică desprinderea din ansamblul cunoștințelor despre lume a unor zone unitare din punct de vedere al informațiilor și conținuturilor, prin delimitarea unor câmpuri de cunoaștere în ansamblul cunoștințelor universale. Transformarea aceasta a fost deja realizată în istoria omenirii în cea mai mare parte prin organizarea cunoașterii științifice în domenii distincte. Se observă că pe măsură ce avansăm, tehnologic și epistemologic, apar (sub)domenii de cunoaștere noi pentru a putea fi înglobate în ele cunoș-

¹⁰ Un autor de manual ori de suport didactic, un cadru didactic în activitatea sa de predare și pregătire a predării sunt didacticieni pentru că didactizează conținuturi.

¹¹ Termenul *didactizare* este mai puțin sau deloc utilizat în literatura de specialitate în limba română, însă utilizarea și diseminarea sa sunt imperative, deoarece termenul corespunde unor procese și operații esențiale. Însuși domeniul didacticii este mai puțin recunoscut și dezvoltat în școala românească de științe ale educației fiindcă acțiunea de a *didactiza / didactizare* nu a fost suficient conceptualizată și detaliată. Fără a intra în detalii, termenul *didactizare* poate fi utilizat, cel puțin în unele discipline ca sinonim cu termenul *transpunere didactică*, pe care alegem să îl păstrăm în acest context, fiind cel consacrat de Verret și Chevallard.

tințele noi. Domeniile în care a fost organizată cunoașterea corespund disciplinelor școlare tradițional denumite chimie, fizică, biologie, gramatică etc. Pe măsură ce nivelul de educație și instruire crește, se particularizează subdiscipline ce devin, la rândul lor adevărate domenii care încorporează tot mai multă cunoaștere, cunoașterea „școlară” apropiindu-se tot mai mult de cunoașterea savantă: botanică, zoologie, anatomie umană, cardiologie, ortopedie etc. În urmă cu un secol nu se vorbea încă despre inteligență artificială, însă, conform diverselor mode și tendințe de inovare e probabil și chiar necesar să se introducă această nouă disciplină în curriculumul general¹². Există totodată un întreg volum de cunoaștere căruia știința i-a acordat uneori, în funcție de epocă, mai puțină importanță, o zonă în care s-a sedimentat o cunoaștere transmisă de la o generație la alta, de exemplu, în sfera meșteșugurilor, adesea în familie, dar și o zonă a practicilor sociale de conviețuire, în care cunoștințele erau înmagazinate în învățături și scrisori adresate de părinți urmașilor. Dintre numeroase exemple, este interesant de amintit un fragment din *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie*, ansamblu de texte considerat o capodoperă a literaturii medievale românești: „Și acestea să nu gândești că le grăiesc din capul meu, ci toate le-am aflat în sfintele scripturi, și le grăiesc ca să-ți fie de învățătură...”¹³ În acest exemplu se face referire literal la o activitate de „transpunere didactică” a unor cunoștințe practice și sociale. În mod similar, scrierile care se încadrează tradițional în domeniul filosofie, sunt de același tip, în grade diferite de abstractizare. Un fragment din *Etica nicomahică* a lui Aristotel demonstrează că la orice nivel de instruire și educație ar fi benefică revenirea la vechile texte ale „curriculumului” antic și medieval care reușeau să „didactizeze” practici și conținuturi sociale în mod adecvat, rămânând de o actualitate uluitoare:

„Dacă deci trebuie să așteptăm sfârșitul vieții și abia atunci să privim pe fiecare nu ca pe unul care este [fericit], ci ca pe unul care a fost fericit, cum să nu fie ciudat ca, atunci când un om este fericit, să nu recunoaștem în el prezența fericirii, pentru că refuzăm să-i socotim fericiți pe cei vii, și asta din cauza schimbărilor survenite în existența lor și din cauză că vedem în fericire o anume stabilitate de neclintit, pe când evenimentele vieții umane se răsucesc neconținut în toate sensurile, chiar și la oamenii fericiți? Evident că, dacă am urmări destinele personale, am remarca adesea că același om este când fericit, când nefericit, făcându-l

¹² Informatica introdusă în școala generală în anii 2000 a fost în parte inutilă. La fel de puțin justificată poate fi și disciplina IA dacă s-ar introduce azi în curriculum, în timp ce progresul exponențial al tehnologiei și sistemele sociale forțează atât generațiile în vârstă, cât și pe cele foarte tinere să folosească IA în majoritatea activităților cotidiene, învățându-se totul din mers. Educația instituționalizată ar fi astfel scutită de mari sacrificii financiare, de timp, energie etc.

¹³ Adaptare după varianta anastatică a lucrării, disponibilă în format digital pe website scriptorium.ro.

pe cel fericit să apară 'schimbător ca un cameleon și șubred alcătuit'. Dar nu este oare cu totul lipsit de sens să urmărim evenimentele vieții? Căci nu în ele constau fericirea sau nefericirea, ci viața umană, după cum am mai spus, are nevoie de lucrurile exterioare doar ca de un auxiliar; dar suverane pentru atingerea fericirii sunt activitățile ce se acordă cu virtutea, pe când contrariul lor duce la nefericire. (Aristotel, *Etica nicomahică*, Cartea X, 1100b)¹⁴

Cu alte cuvinte, desincretizarea a permis și ar permite, în continuare, o delimitare a unor câmpuri de cunoaștere și de interes pentru educație care nu se circumscriu neapărat disciplinelor canonice din școală și sistemelor de învățământ instituționalizate. Concomitent cu desincretizarea „universală” au avut loc reorganizări și delimitări ale unor conținuturi în științe, discipline și subdiscipline ori ramuri parțial asumate în diverse societăți: cibernetică, născută ca știință a conducerii, cu derivatele mai tinere informatică, automatică etc. a fost mai prezentă în fosta Uniune Sovietică și țările din blocul comunist decât în lumea occidentală¹⁵ unde apăruse, însă unde nu era foarte clar ce conținuturi științifice poate incorpora noua „știință” și ce rămâne în afara sa.¹⁶

Limitarea, în educația modernă, la discipline școlare „canonizate” relativ recent în istoria omenirii¹⁷ a dus, pe de o parte, la înflorirea unor colecții de „idei de-a gata” reunite în așa-zise manuale de dezvoltare personală, care le devin cărți de căpătâi celor care nu au regăsit nici în familie, nici în tradiția școlară impusă suficientă consistență și consecvență în predarea-învățarea practicilor sociale, neputând altfel compensa lipsa experienței de viață. Pe de altă parte, se poate ca insuficienta sau neterminata desincretizare a cunoașterii, să fi dus și la o înstrăinare a individului postmodern, în epoca post-adevăr, caracterizată de apariția și prolifera-

¹⁴ Aristotel, *Etica nicomahică*, traducere, studiu introductiv, comentarii și note, Stella Petecel. București, Editura științifică și enciclopedică, 1988.

¹⁵ Cybernetics. *Encyclopedia of Mathematics*. <https://encyclopediaofmath.org> Adaptare după V.M. Glushkov, in *Encyclopedia of Mathematics* - ISBN 1402006098.

¹⁶ Norbert Wiener pune bazele ciberneticii în 1948 publicând lucrarea *Cibernetica sau Control și Comunicare la animal și mașină* după ce, alături de alți oameni de știință căutasă câțiva ani cel mai potrivit termen pentru a denumi noul domeniu de cunoaștere.

¹⁷ Nu este clar care a fost obiectivul sutelor și miilor de ore de „informatică” și al bugetelor alocate acestora în curriculumul școlar al ciclului gimnazial în anii '90. Din caietul de clasă la această disciplină se putea constata că mult timp îi era răpit adolescentului comunicându-i-se câți pixeli conține/se află pe ecranul monitorului – ceea ce trebuia să și rețină și să reproducă, când corpul și mintea sa ar fi profitat cu certitudine de educație fizică, muzică ori mers la teatru. Profesorul din anii 2000 au învățat din mers, fără instruire specializată să folosească noile tehnologii în clasă și să redacteze lucrări birocratice și științifice fără să știe numărul pixelilor de pe ecran. Era vorba de o desincretizare defectuoasă a cunoașterii *la nivel sistemic*, de lipsa unui răspuns corect, politic și național asumat la o întrebare care nici măcar nu se punea: „Ce îi trebuie elevului român în 2000... pentru a funcționa normal în societate?”

rarea atitudinilor de asimilat fără reflecție și fără informare pseudo-teorii ale „antropo-cipării”, ale Pământului plat, anti-vaccin, precum și apelul constant la psiholog pentru inerente eșecuri și greșeli cotidiene etc., în corelație cu sau având drept rezultat fie aroganța supremă și manifestă a neștiutorului, fie o frustrare neconținută care se însoțește de lipsă de încredere și de stimă de sine.

2.2.2. Depersonalizarea cunoașterii

A doua transformare despre care vorbește Michel Verret este *depersonalizarea cunoașterii*, realizată prin renunțarea în procesul și activitatea de transpunere didactică la informațiile cu privire la sursa cunoașterii, la istoria acelor cunoștințe (cum au fost obținute și de către cine), evitându-se numele savanților sau inovatorilor în domeniu, contextul și motivele care au dus la respectivele cunoștințe. Astfel de informații, uneori foarte importante și antrenante, pot fi totuși disponibile la nivele ulterioare de instruire și educație, sau în paralel cu instruirea formală, prin activități și acțiuni/eventimente extra-curriculare. Pe de altă parte, în matematică, disciplina cea mai „izolată” de contextul descoperirii, există teoreme cunoscute sub numele „inventatorului” lor („teorema lui Pitagora”), ale celui care le-a folosit prima dată, conceptualizând o descoperire întâmplătoare. În mod similar stau lucrurile în fizică și chimie. De asemenea, în studiul limbii și literaturii ar fi imposibil să se discute despre un poem sau un roman fără să fie menționat numele autorului. Mai mult, în acest domeniu este deosebit de importantă formarea scriitorului și contextul socio-istoric în care a evoluat. Este de remarcat că unele manuale sau suporturi didactice insistă prea mult pe detalii legate de biografia unor autori, acestea fiind ne semnificative în raport cu informația strict legată de conținutul de transmis. Astăzi, într-o perioadă în care informația este deosebit de accesibilă și bogată, este, pe de o parte, inutil să se ocupe un timp prețios cu astfel de detalii. Pe de altă parte, sunt de dorit activități complementare, opționale față de curriculum și programă, prin care să se ofere detalii de natură biografică și istorică, tocmai pentru a atrage elevii către latura „umană” și subiectivă a disciplinelor studiate în școală. Deși pot părea demodate, rămân benefice, mai ales pentru categorii de elevi defavorizate activități peri-curriculare precum cercurile, cluburile curioșilor, audiții muzicale, vizionări de filme artistice și documentare care pot furniza în timp util și cu mijloace multiple informații „personalizate” despre cunoașterea științifică. Manualele contemporane încearcă să adauge componenta de ordin personal delimitând-o structural și grafic de informațiile de interes strict disciplinar, ceea ce pare a fi o soluție rezonabilă și indicată, ca în exemplul referitor la Euclid¹⁸, care îmbină cunoștințele științifice cu informațiile biografice și istorice. O astfel de prezentare are avantajul de a fixa în memoria elevului numele

¹⁸ *Matematică - Manual pentru clasa a VI-a*, proprietate a Ministerului Educației, autori Maria Zaharia, Dan Zaharia, Editura Paralela 45 Educațional, 2017.